

PONOWOCZESNOŚĆ A TOŻSAMOŚĆ. Materiały z sympozjum zorganizowanego przez Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego i Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Oddział w Katowicach, Katowice-Ustroń, 20-22 listopada 1997 r., pod red. Bożeny Tokarz i Stanisława Piskora, Wydawnictwo Oddziału Katowickiego Stowarzyszenia Pisarzy Polskich, Katowice 1997, ss. 280.

Na zbiór składają się teksty autorów polskich, czeskich, słowackich i słoweńskich. Pierwszy z nich, autorstwa Haliny Janaszek-Ivaničkovej, to przegląd wydanych w połowie lat dziewięćdziesiątych najważniejszych publikacji kodyfikujących postmodernizm. Autorka omawia więc bibliografię postmodernizmu za lata 1926-1994 w opracowaniu Deborah L. Madsen, książkę *The Idea of Postmodern* Hansa Bertensa, serię wydawniczą «Postmodern Studies» pod redakcją Theo D'haena i Hansa Bertensa oraz zbiór tekstów *International Postmodernism* pod naukową redakcją Bertensa i Douwe Fokkemy. W przypadku ostatniej z analizowanych publikacji zwraca m.in. uwagę na próbę charakterystyki postmodernizmu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, który kryje w sobie nowe w stosunku do postmodernizmu dwu poprzednich dekad zjawiska literackie, takie jak pisarstwo feministyczne i proza postkolonialna.

W drugim tekście zbioru Barbara Czapik-Lityńska omawia refleksję serbskich, chorwackich i słoweńskich przedstawicieli awangardy (Krežža, Kosovel, Davičo, Matić, Ristić) i postmodernizmu (Kiš, Pavličić) nad zagadnieniem tożsamości kulturowej. Konkluduje, że świadomość tej tożsamości wśród przedstawicieli awangardy miała charakter utopijny, absolutystyczny. Wobec poczucia własnej nietożsamości kulturowej artysta awangardowy postulował, jak pisze autorka tekstu, duchową transformację — w jej wyniku narodziłaby się tożsamość totalna, planetarna. W tym celu posługiwał się hasłami wolności, zbawienia, emancypacji. Postmoderniści zaś, zamiast buntu przeciw kulturze, zaproponowali powrót do jej źródeł, do tworzących ją poszczególnych ogniw, choć i to, w wyniku niemożności całościowego objęcia kulturowego uniwersum, groziło rozmyciem tożsamości.

W kolejnym artykule Tomasz Sikora zajmuje się zjawiskiem kwestionowania przez postmodernizm tożsamości indywidualnej, której istnienie podważali już wcześniej Hume i Wittgenstein. Zestawia postmodernistyczną negację podmiotu, uznając ją za pochodną negacji Boga, z pozornie tylko podobną do niej negacją buddyjską, charakteryzującą się przede wszystkim wyjściem poza kategorie potwierdzenia i odrzucenia.

Po tekście Pawła Jędrzejki poświęconym tożsamości współczesnego literaturoznawcy następuje analiza Erazma Kuźmy obecności w dwudziestowiecznych utworach literackich modernistycznych idei tożsamości i sprzeczności oraz postmodernistycznych — powtórzenia i różnicy. Przejście od jednej pary idei do drugiej dokonuje się, zdaniem Kuźmy, już w filozofii Friedricha Nietzschego, który uznaje tożsamość za złudę narzuconą światu ze strachu przed chaosem. Świat nie jest jednak czymś stałym, lecz ciągle się zmienia, ciągle się staje poprzez nieustanne podkreślanie wewnętrznego różnicowania i powtarzanie wszystkich procesów. Idee te zastosowali do analizy literackiej dzieła Franza Kafki Gilles Deleuze i Felix Guattari. Jeśli chodzi o literaturę polską, to, zdaniem Kuźmy, powtórzenie i różnica zostały przeciwstawione tożsamości i sprzeczności w utworach takich pisa-

rzy, jak Witold Gombrowicz, Tadeusz Różewicz, Tymoteusz Karpowicz, Piotr Bratkowski, Anna Burzyńska oraz w twórczości poetów „Brulionu”.

Bożena Tokarz pisze z kolei o przedstawianiu, powtarzaniu i mówieniu jako czynnościach, poprzez które manifestuje się stan ludzkiej świadomości. W utworach literackich są one, w opinii Tokarz, wyrazem postawy estetyczno-światopoglądowej pisarza, pozwalają też zorientować się, jak postrzega on rolę literatury w rzeczywistości. Autorka analizuje ich artystyczną funkcję w utworach Tadeusza Różewicza, Umberto Eco, Olgi Tokarczuk, Adama Zagajewskiego i Jacka Baczaka.

Robert Cieślak przedstawia analizę utworów Różewicza inspirowanych malarskimi dziełami Mathisa Grünewalda i Francisa Bacona. Uważa, że twórczość poety tworzy model humanizmu zbudowany na przekonaniu, iż dialog intertekstualny zwiększa ludzkie możliwości poznawcze, choć zarazem rozdrabnia indywidualność przez skupianie uwagi na symultanicznych i różnorodnych produktach kultury.

Kilka następnych artykułów Tadeusza Miczki, Andrzeja Gwoźdźcia, Barbary Kity i Kariny Banaszkiwicz dotyczy problemu tożsamości w kontekście kultury audiowizualnej. Urszula Żydek-Bednarczuk analizuje z kolei zmiany w zachowaniach komunikacyjnych nadawcy w perspektywie lingwistyki tekstu. Odwołuje się przy tym do typologii zachowań opracowanej przez Zygmunta Baumana. O ważnej roli folkloru w ponowoczesności bazującej na dialogu równorzędnie współistniejących różnorodnych kultur pisze natomiast Henryka Czajka.

Osobny zestaw tekstów stanowią teksty poświęcone powinowactwom czeskich, słowackich i słoweńskich utworów literackich z estetyką postmodernizmu (przede wszystkim chodzi o ich aspekt intertekstualny). Libor Pavera np. analizuje intertekstualne nawiązania m.in. w powieściach Vladimíra Párala, Michala Viewegha i Danteli Hodrovej. Niko Jež zajmuje się nowatorską prozą Vladimíra Bartola w jej relacji do słoweńskiej tradycji literackiej i rodzimej literatury współczesnej pisarzowi. W następnym artykule Józef Zarek porównuje dwa opowiadania o identycznym tytule — *Metodologická poviedka* — pióra Rudolfa Slobody i Pavla Vilikovskiego. Po tekst słowacki sięga również Marta Buczek. W swojej pracy sytuje ona nowelę Ludo Zúbka *Skrytý prameň*, noszącą w polskim przekładzie Edwarda Madanego tytuł *Oltarz mistrza Pawła*, w kontekście literatur słowackiej, czeskiej i polskiej, uwypukla też nawiązania i podobieństwa. Kolejna analiza poświęcona jest dramatom Milana Kundery *Jakub a jeho pan*. Jej autor, František Všetíčka, udowadnia, że czeski pisarz operuje w analizowanym utworze klasycznymi, choć uwspółcześnionymi środkami stylistycznymi, dlatego jego dramatu nie można uznać ani za modernistyczny, ani za postmodernistyczny. Za postmodernistyczną uznana natomiast zostaje przez Izabelę Mroczek emigracyjna poezja Ivana Blatnego. Mroczek stawia tezę, że Blatný, przez wiele lat odcięty od świata pacjent szpitala psychiatrycznego, stał się postmodernistą jakby nieświadomie. Autorka analizuje psychologiczne uwarunkowania takiego stanu rzeczy. W następnych tekstach zbioru Dorota Żygadło opisuje językowe sposoby wyrażania tożsamości w utworach Věry Linhartovej, a Libor Martínek podejmuje zagadnienie stylizacji podmiotu mówiącego w celu wyrażenia problemu tożsamości indywidualnej w lirykach polskiej poezji z Zaolzia Renaty Putzlacherovej. Tibor Žilka natomiast wyjaśnia w swoim artykule pojęcia iterabilności (umieszczania fragmentów dzieł w nowych kontekstach) i pla(y)giaryzmu (gry i jednocześnie plagiatu). Omawia obecność tych tendencji w prozie Pavla Vilikovskiego *Pam para pam* i filmie Dušana Hanáka *Papierové hlavy*.

Zbiór zamykają teksty Wojciecha Kalagi, Andrzeja Chojeckiego, Tadeusza Sławka i Stanisława Piskora poświęcone wpływowi postmodernistycznego światopoglądu na percepcję i interpretację rzeczywistości. Kalaga zajmuje się sposobem rozumienia pamięci w kulturze ponowoczesnej. Posługuje się przy omawia-

niu tego tematu kategoriami archiwum, wirtualności, pisma, zapominania i interpretacji. Chojecki porusza kwestię zmian, jakie zaszły w języku współczesnej humanistyki pod wpływem postmodernizmu. Uważa, że uległ on subiektywizacji, erotyzacji, mistycyzacji, kosmologizacji, egzystencjalizacji i barokizacji. Sławek pisze o derridańskiej dekonstrukcji jako filozofii refleksji nad relacją między podmiotem a Innym. Piskor zaś o związku postmodernizmu z demokratycznymi przemianami w Europie Środkowej.

Artykuły składające się na książkę podzielić więc można na trzy bloki: teksty o charakterze ogólnokulturowym, literackim i odnoszącym się do mediów.

Tytuł książki doskonale spaja wszystkie teksty w merytoryczną całość. Nie sposób bowiem ominąć kontekstu postmodernistycznego przy omawianiu współczesnych zjawisk z zakresu kultury. Z kontekstem tym ściśle związany jest temat tożsamości — przede wszystkim tożsamości samej ponowoczesnej formacji kulturowej. Choć Bożena Tokarz we wstępie do publikacji zwraca uwagę na dystans zawartych w niej materiałów do badanego przedmiotu, który wynika z zaawansowanego już stanu badań nad postmodernizmem, to jednocześnie stwierdza, iż postawa ta nie oznacza odnalezienia jednoznacznego objaśnienia problemu. Kwestia tożsamości człowieka ponowoczesnego pozostaje więc otwarta. Otwartość ta dotyczy jednak nie tyle sprawy istnienia jakiejś tożsamości, ile sposobu jej uświadamiania. Zdaniem Bożeny Tokarz ponowoczesność obejmująca zarówno amerykański neopragmatyzm, jak i francuski postmodernizm reprezentuje przeciwstawne tradycyjnemu rozumieniu tożsamości poglądy antyfundamentalistyczne, czyli promujące postawy subiektywistyczne i altruistyczne zarazem. Analiza opozycji tych dwóch sposobów pojmowania własnej tożsamości — tradycyjnej i ponowoczesnej — wydaje się szczególnie ważna dla zawieszonych między ciągłym odwoływaniem się do tradycji i ekspansywną myślą ponowoczesną kultur krajów Europy Środkowej, które albo — jak wymienione przez Bożenę Tokarz Słowacja i Słowenia — niedawno wybiły się na niepodległość, albo — jak np. Czechy i Polska — uzyskały pełną niepodległość. Zbiór referatów z ustroniejskiej konferencji pomaga temu problemowi przyjrzeć się bliżej.

Patrycjusz Pająk